

SLOVENSKO-RUSKÉ PARALELY A ODLIŠNOSTI VO VYJADROVANÍ PRIESTOROVÝCH VZŤAHOV II

SLOVAK-RUSSIAN PARALLELS AND DIFFERENCES IN THE EXPRESSION OF SPATIAL RELATIONS II

MARTINA ULIČNÁ

Abstrakt

Pri porovnávacom opise slovenčiny s ruským jazykom treba do popredia vyzdvihnúť zhody a odlišnosti spôsobov vyjadrovania priestorových významov, aby aplikácia výsledkov opisu uľahčila identifikáciu momentov interferencie a spôsobov jej zvládnutia v komunikácii. Cieľom druhej časti štúdie venovanej tejto problematike je porovnať vyjadrenie východiska a cieľa pohybu v slovenčine a v ruštine, poukázať na existujúce interferenčné javy a vytvoriť východisko pre tvorbu učebného materiálu zameraného na ich odstránenie.

Keľúčové slová: slovenčina ako cudzí jazyk, prepozície, vyjadrenie miesta a smeru, slovensko-ruské paralely.

Abstract

In the comparative description of the Slovak language with the Russian language, it is necessary to highlight the correspondence and differences of the ways of expressing the spatial meanings in order to help the student with the identification of interference moments and ways of managing it in communication. The aim of the second part of our paper is to compare the expressions of the starting point of the movement and the target of that movement by prepositions in Slovak and Russian to point out the interference moments and to create a basis for writing of learning materials focused on their removal.

Keywords: Slovak as a foreign language, prepositions, expressing the position and direction, Slovak-Russian parallels.

Úvod

Druhá časť štúdie venovanej vyjadreniu priestorových významov v slovenčine ako v cudzom jazyku (ďalej SakoCJ) je pokračovaním porovnávacieho opisu vyjadrenia priestorových významov pomocou prepozícií a závislých menných foriem v slovenskom a ruskom jazyku. Po porovnaní vyjadrenia statického významu umiestnenia (Kde?) a dynamického významu pohybu vzhľadom na objekt (Kadiaľ?) v prvej časti štúdie je jej druhá časť zameraná na vyjadrenie východiskového bodu pohybu (Odkiaľ?) a cieľa pohybu (Kam?). Východiskom na určenie charakteru statického a dynamického príznaku priestorového významu a na hľadanie slovensko-ruských ekvivalentov je charakteristika jednotlivých prepozícií vo výkladových slovníkoch oboch jazykov, v slovensko-ruských i rusko-slovenských prekladových slovníkoch i výskyt analyzovaných predložkových spojení v databázach slovenských a ruských textov (Slovenský národný korpus, ARANEA, Национальный корпус русского языка).

1. Vyjadrenie východiskového bodu pohybu (Odkiaľ?)

Predložky s genitívom Z (ZO), OD (ODO), ZVNÚTRA, SPRED/SPOPRED, SPONAD, SPOPOD, SPOMEDZI, SPOZA, SPROSTRED A SPOPRI

Vyjadrenie východiskového bodu situovaného vnútri priestoru či objektu alebo v jeho blízkosti v slovenčine vyžaduje využitie predložkových spojení s formou genitívu substantíva. Základnými prepozíciami na vyjadrenie tohto významu sú v slovenčine predložky *z (zo)* a *od (odo)*. Predložka *z (zo)* vyjadruje východisko tak zvnútra objektu ako aj z istého ohraničeného priestoru alebo jeho povrchu: *z izby, zo stola, z námestia*. Predložka *z (zo)* teda tvorí dynamický protiklad k statickej prepozícii *v (vo)* i *na*. Na rozdiel od slovenčiny je pohyb zvnútra v ruštine vyjadrovaný inou prepozíciou ako význam smerovania z povrchu. Zatiaľ čo vyjadrenie pohybu zvnútra vyžaduje prepozíciu *из (uzo)* + genitív (*из комнаты*) pohyb z povrchu objektu alebo z priestranstva sa vyjadruje pomocou prepozície *с (co)* + genitív: *со стола, с площади*. Do protikladu priestorových významov umiestnenia a východiska pohybu teda v ruštine vstupujú dve dvojice prepozícií: *в (bo) – из (uzo)* a *на – с (co)*. Vzhľadom na čiastočnú podobnosť vyjadrenia protikladu umiestnenia a pohybu v slovenskom a ruskom jazyku a tiež na existenciu slovenskej predložky *s (so)* + inštrumentál, ktorej význam spoločnej, zdieľanej aktivity korešponduje s významom predložkovej konštrukcie *с (co)* + inštrumentál v ruštine, možno v tomto prípade pri študentoch s ruštinou ako východiskovým jazykom očakávať chyby pri tvorení slovenských konštrukcií.

Slovenská predložka *od (odo)* + genitív, ktorá vyjadruje priestorové východisko pohybu situované v bezprostrednej blízkosti objektu, korešponduje s ruskou predložkou *от (omo)* + genitív: *od auta, od chlapca – от машины, от мальчика*. Rovnako korešponduje i s významom východiska pohybu, ktorým je domácnosť alebo pracovisko človeka: *od lekára, od rodičov – от врача, от подумелей*. Chyba, ktorá môže v súvislosti s prepozíciou *od* v porovnaní s ruským *от* vzniknúť, je jej nesprávny zápis (graféma *d* oproti ruskému *m*) a vyplýva z ortografickej interferencie.

Podvojnú a potrojnú predložky *spred/spopred, sponad, spopod, spomedzi, spoza, sprostred* a *spopri* (posledná sa vyskytuje zriedkavo), ku ktorým sa svojím významom pripája i druhotná predložka *zvnútra*, sú variantom predložiek na vyjadrenie významu miesta *pred, nad, pod, medzi, za, uprostred, pri, vnútri* s významom umiestnenia objektu vzhľadom na iný objekt. Táto skupina prepozícií nie je homogénna vzhľadom na svoj pôvod (prvotné i druhotné predložky), ani vzhľadom na tvar substantíva, ktoré po nich nasleduje. Väčšina z vymenovaných zložených predložiek obsahuje ako komponent i predložku *po*, ktorá samostatne vyjadruje pohyb (po povrchu) a význam pohybu pridáva i zloženým predložkám *popred, ponad, popod, pomedzi, poza a popri*, ktoré slúžia na vyjadrenie pohybu vzhľadom na objekt alebo vymedzený priestor (Kade?). Pri vyjadrovaní východiska pohybu v tomto prípade dochádza k ďalšiemu modifikovaniu významu zložených prepozícií pomocou komponentu *z* (s variantom *s*). Potrojnú predložku (napr. *spopred*) spájajú v sebe význam predložky *z*, teda východiskového bodu pohybu, umiestnenia tohto bodu vzhľadom na objekt (*pred, za* atď.) a význam pohybu (*po*).

V ruskom jazyku existujú len dve prepozície s podobnou charakteristikou. Pre slovenské predložkové konštrukcie *spopod* a *spoza* + genitív existuje v ruštine ekvivalent utvorený pomocou prepozície *из* z zodpovedajúcej prepozície miesta: *spopod – из-под* + genitív, *spoza – из-за* + genitív. Slovenské *spomedzi* a *sprostred* sa prekladajú do ruštiny ako *из группы, из центра* + genitív ďalšieho substantíva, *sponad* ako *поверх* + genitív, *spred/spopred* sa podľa okolností preloží ako *от* + genitív alebo *непед* + inštrumentál a *spopri* ako *у/около* + genitív (s rezignovaním na vyjadrenie presnejšej charakteristiky východiskového bodu pohybu): *vyjsť spomedzi/sprostred áut – выйти из группы машин, pozrieť sa sponad okuliarov – посмотреть поверх очков, odísť spred/spopred domu – отойти от дома, natrhať popri ceste – нарвать у/около дороги*. Význam pohybu z východiskového bodu sa v ruštine realizuje

prostredníctvom verba (*pozbiehať spopri cesty – собраться около догозу*), pričom sa časť významu slovenskej predložky nerealizuje, alebo sa presná pozícia v ruskom ekvivalente nevyjadruje morfológickými či syntaktickými prostriedkami (*odísť spred/spopred domu – уйти от дома*), ale kontextovo.

Úlohou metodiky sprostredkovania významu východiskového bodu pohybu je predstaviť spôsob výstavby predložiek patriacich do tejto skupiny ako opakujúcu sa rovnakú schému: východiskový bod + pohyb + umiestnenie východiskového bodu vzhľadom na objekt vyjadrený substantívom. Ide teda o podobnú významovú štruktúru, ako majú vo svojom priestorovom význame prepozície *u3-nod* a *u3-za*, pričom pohyb ako jeden z významových komponentov predložky v ruštine nevyjadruje explicitne (oproti komponentu *po* v slovenských predložkách), ale je súčasťou významu ostatných komponentov (*u3* a *nod* resp. *za*) ako napr. vo variante *spod* oproti dlhšiemu tvaru *spopod* v slovenčine.

2. Vyjadrenie cieľa pohybu (Kam?)

a) Predložky s akuzatívom PO, NA, PRED (PREDO), NAD (NADO), POD (PODO), MEDZI, ZA

Frekventovaná slovenská prepozícia *na*, po ktorej nasleduje forma substantíva v akuzatíve, vyjadruje v diapazóne priestorových významov smerovanie na povrch predmetu (*na stôl*), smerovanie do hornej časti (*na vežu*) alebo dovnútra priestranstva resp. objektov (*na ulicu*). Vo všetkých prípadoch sa i pre umiestnenie (pozíciu) na povrchu, v hornej časti alebo i vnútri ohraničeného priestoru či objektov, napr. *parkovisko, námestie* ale i *univerzita, pošta*, v slovenčine používa predložkové spojenie s predložkou *na*, po ktorej však nasleduje tvar substantíva v lokáli: *som na námestí – idem na námestie*. V ruskom jazyku je podobná situácia. Pozícia na povrchu, v hornej časti objektu resp. v rámci istého priestoru a aj pohyb smerujúci na povrch resp. dovnútra priestoru vyžaduje použitie prepozície *na* + lokál/akuzatív: *на стол, на площадь, на башню*.

Ak sa význam pozície vnútri objektu alebo priestoru vyjadruje pomocou predložkového spojenia *v (vo)* + lokál, základnou predložkou na vyjadrenie smeru dovnútra je *do* + genitív. Podobne ako existuje konkurencia medzi *v (vo)* a *na* pri vyjadrovaní pozície, pri vyjadrovaní smerovania si v slovenčine konkurujú predložky *do* + genitív a *na* + akuzatív, pričom prepozícia *na* + akuzatív môže vyjadrovať okrem priestorového významu i odtienok účelu (*ísť na obed*). Obdobnú konkurenciu v ruštine tvoria iné prvky – oproti vyjadreniu miesta pomocou *в (во)/на* + lokál je prostriedkom na vyjadrenie smeru predložkové spojenie *в (во)* resp. *на* + akuzatív. Prepozícia *do* + genitív v tomto vzťahu nefiguruje. Rovnako ako vo vyjadrovaní pozície pomocou predložkového spojenia v slovenčine *na* + lokál a v ruštine *на* + lokál, rozsah používania prepozície *na* + akuzatív v slovenskom jazyku v porovnaní s použitím predložkového spojenia *на* + akuzatív v ruskom jazyku nie je rovnaký, čo treba vziať do úvahy pri tvorení metodiky vyučovania SakoCJ pre študentov s východiskovým ruským jazykom.

Predložka *po* s akuzatívom vyjadruje o. i. priestorovú hranicu pohybu: *ísť po park, odprevadiť po školu*. V ruštine tento význam vyjadruje predložka *до* + genitív: *дойти до парка, проводить до школы*. Vzhľadom na vysokú frekvenciu predložky *do* + genitív v slovenskom jazyku, ktorá však v slovenčine vyjadruje iný priestorový význam, možno u študentov s ruštinou ako východiskovým jazykom očakávať pomerne významný interferenčný vplyv ruskej prepozície *до*.

Predložky *pred (predo), nad (nado), pod (podo), medzi* a *za* spolu so substantívom v akuzatíve vyjadrujú smerovanie k cieľu umiestnenému v istej pozícii vzhľadom na objekt: spredu resp. zozadu objektu, vyššie resp. nižšie, než sa nachádza objekt, alebo uprostred medzi viacerými objektmi. Kým vo vyjadrovaní pozície môžeme v slovenskom a v ruskom jazyku konštatovať ekvivalenciu vyššie uvedených slovenských predložiek a ruských prepozícií *перед (передо), над (надо), под (подо), между, за* nasledovaných tvarom inštrumentálu, nie všetky

uvedené ruské predložky tvoria predložkové spojenia s dynamickým významom smerovania vyjadreným odlišnými formálnymi prostriedkami ako význam umiestnenia, teda iným tvarom substantíva.

Po predložkách *перед (передо), над (надо)* a *между* na rozdiel od slovenských ekvivalentov môžu nasledovať len tvary inštrumentálu substantíva. Predložkové spojenia *перед (передо), над (надо), между* + inštrumentál po statických i po dynamických slovesách majú význam pozície, miesta, kde prebieha dej, a nie význam cieľa pohybu: *stát' pred domom/postaviť sa pred dom – стоять перед домом/встать перед домом*.

Na rozdiel od prepozícií *перед, над, между* predložky *под* a *за* sa môžu viazať s inštrumentálom i s akuzatívom a spojenie *под, за* + akuzatív vyjadruje príznak smerovania zodpovedajúci významu slovenských predložiek *pod, za* + akuzatív: *dat' pod stól/byť pod stolom – дать под стол/быть под столом*. Pri predstavovaní dynamického významu predložiek *под* a *за* a pri precvičovaní významových rozdielov predložkových spojení s rôznymi pádmi substantíva treba dbať na to, aby študenti chápali slovenské predložky *pred (predо), nad (надо), pod (podo), medzi* a *za* v slovenskom jazyku ako homogénnu skupinu z hľadiska využitia gramatických prostriedkov na vyjadrenie rozdielu pozície a smerovania.

b) Predložky s genitívom DO, DOPROSTRED/NAPROSTRED, DOVNÚTRA, MIMO, VYŠE, NIŽE, ZVRCHU, NAVRCH, NASPODOK

Predložka *до* + genitív je v slovenčine základným prostriedkom vyjadrenia smerovania dovnútra priestoru alebo objektu. S predložkovým spojením *в (во)* + lokál tiež vyjadruje opozíciu významov smeru a miesta. Na rozdiel od slovenčiny sa v ruskom jazyku na vyjadrenia smerovania dovnútra používa prepozícia *в (во)*, ktorá tento význam vyjadruje prostredníctvom spojenia s akuzatívom. Slovenská opozícia priestorových významov umiestnenia a smerovania *в (во)* + lokál – *до* + genitív má teda v ruštine podobu *в (во)* + lokál – *в (во)* + akuzatív a rozdiel pozície a smeru sa realizuje formou substantíva v rôznych pádoch: *до школы/в школе, в школу/в школе*.

Predložky *мимо, выше* a *ниже* + genitív vo svojom význame neutralizujú protiklad pozície a smeru. V závislosti od kontextu, predovšetkým od významu určitého slovesného tvaru (výber statického a dynamického verba), vyjadrujú pozíciu alebo smerovanie vzhľadom na istý priestor resp. objekt.

Predložky *ниже* a *выше* + genitív vyjadrujú miesto položené nižšie alebo vyššie resp. smerovanie na takéto miesto: *stát' ниже/выше дому, íst' ниже/выше дому*. Rovnaké významy vyjadrujú i ruské predložky *ниже/выше* + genitív: *nachádzat' sa ниже дому – находиться ниже дома, smerovať' выше лоды – идти выше судна*.

Slovenská predložka *мимо* + genitív môže okrem pozície za hranicami priestoru alebo objektu vyjadrovať i smerovanie za tieto hranice (*bývať mimo mesta, strieľať mimo cieľa*). Ruská prepozícia *мимо* + genitív má rovnaký význam smerovania za hranice priestoru alebo objektu. Význam pozície za hranicami priestoru alebo objektu (slovenské *bývať mimo mesta*) v ruštine vyjadruje predložka *вне* + genitív (*жить вне города* ale *стрелять мимо цели*).

Zatiaľ čo predložka *напростред* môže podobne ako *мимо* vyjadrovať význam pozície i smeru, predložkové spojenie prepozície *допростред* a genitívu substantíva slúži rovnako ako predložka *до* na vyjadrenie smerovania do prostriedku: *íst' допростред избы*. Do ruského jazyka možno toto predložkové spojenie s významom smeru preložiť pomocou prepozície *в (во)* + *центр* – *идти в центр комнаты*.

Vzťah, ktorý existuje medzi slovenskými prepozíciami *vnútri* a *dovnútra* + genitív, teda pozícia vnútri objektu a smerovanie do tohto vnútorného priestoru: *vnútri domu – довнұтра дому*, je rovnaký ako vzťah medzi ruskými predložkami *внутри* i *внутри* + genitív: *внутри дома – внутри дома*.

Slovenské spojenia predložiek *наврч* a *насподок* s genitívom substantíva vyjadrujú smerovanie deja do vrchnej/dolnej časti priestoru. Ich protikladom s významom miesta je

dvojica predložiek *navrchu/naspodku*, po ktorých tiež nasleduje substantívum v genitíve: *navrch skrine* – *navrchu skrine*, *naspodok skrine* – *naspodku skrine*. Ruské predložky *сверху*, *наверху* + genitív vyjadrujú umiestnenie v hornej časti objektu a *внизу* + genitív vyjadruje význam totožný so slovenským *naspodku*, teda v dolnej časti objektu.

Predložkové spojenia *поверх* a *сверху* s genitívom sa v ruštine používajú i na vyjadrenie priestorového významu pozície *navrchu* objektu. V tomto významovom odtieni korešpondujú s významom slovenskej predložky *na* + lokál (*сверху тетрадей лежит книга – на зошитках лежат книги*). Predložky *поверх* a *сверху* ďalej vyjadrujú i umiestnenie po (vonkajšom) povrchu objektu, v tomto význame im korešponduje predložka *na* + akuzatív v slovenčine, ktorá vyjadruje cieľ pohybu: *надеть шапку сверху платка – дать си чепку на шапку, насыпать зерно поверх материи – насыпать зерно на тканью*. Slovenským prepozíciám *navrch* resp. *naspodok* + genitív s významom cieľa pohybu zodpovedá použitie konštrukcií *сверху* (*наверху*) resp. *внизу* + genitív použitým v konštrukciách so slovesami pohybu: *navrch skrine – на верх/сверху шкафа, положить насподок skrine – положить внизу шкафа* alebo *в нижнюю часть шкафа*.

Predložka *сверху* + genitív tiež zodpovedá slovenskému predložkovému spojeniu *hore* + genitív (*лежать сверху дном – лежать hore дном*), ktoré však vyjadruje spôsob deja, nie priestorový miestny význam.

Predložkové spojenie *поверх* + genitív vo význame smeru pohybu vzhľadom na istý objekt (Kadiaľ?) zodpovedá slovenskej predložke *ponad* + akuzatív: *смотреть поверх очков – поzerat sa ponad okuliare*.

c) Predložka s datívom K (KU)

Predložka *k* (*ku*) s datívom vyjadruje približovanie, smerovanie do blízkosti priestoru alebo objektu: *іт' k ауту*. Používa sa i na vyjadrenie pohybu do domácnosti alebo na pracovisko: *k lekárovi, k rodičom*. Rovnaký význam vyjadruje i ruská predložka *к* (*ко*) + datív: *к машине, к врачу*. Vo význame priestorovej hranice, v ktorom už protiklad pozície a smerovania zaniká, je prepozícia *k* (*ku*) + D synonymná s predložkou *po* + A: *бежать от леса к рieke/по рieke*. V tomto význame je *k* (*ku*) ekvivalentom ruskej predložky *до* + genitív: *бежать от леса до реки*.

Porovnávacie východisko pre metodiku výučby slovenčiny pre cudzincov

Výsledkom porovnania vyjadrenia jednotlivých priestorových významov v slovenskom jazyku a v ruštine je nasledujúca štruktúra vzťahov medzi predložkovými spojeniami v oboch jazykoch (Tabuľka 1). V jednom riadku sú umiestnené alebo rôzne priestorové významy vyjadrované

- a) pomocou konkrétnej prepozície a pádovej formy substantíva s ktorou táto prepozícia vytvára predložkové spojenia (napr. *na* + L, *na* + A),
- b) pomocou radu prvotných predložiek a ich zložených podvojných resp. i potrojných variantov, ktoré sa síce spájajú s rôznymi mennými pádovými formami, ale významy týchto predložkových spojení od seba odlišujú len pridaním významu pohybu resp. východiska pohybu (*пред* + I, *попред* + A, *спопред* + G) k pôvodnej prvotnej predložke,
- c) pomocou druhotných predložiek, ktoré vznikli po strate pôvodného lexikálneho významu z adverbii alebo predložkových spojení substantív. Rozdiely vo zvukovej výstavbe prepozícií umiestnených v jednom riadku zvyčajne korešpondujú s rozdielmi medzi jednotlivými druhmi priestorových statických a dynamických významov (*uprostred* – *doprostred* – *sprostred* – *stredom*; *navrchu* – *navrch* alebo *naspodku* – *naspodok* a pod.).

KDE (ste)?	KAM (idete)? ПОКІАЇ (idete)?	KADIAЇ (idete)?	ODKIAЇ (idete)?
cez (cezo) + A (= krížom): cez cestu поперѣк + G: поперек дороги	---	cez (cezo) + A: cez námestie, cez cestu, cez most, cez okno, cez kriky через + A: через площадь, через дорогу, через мост, через окно сквозь + G: сквоз кусты	---
v (vo) + L: v izbe, v práci в (во) + L: в комнате на + L: на работе	---	---	---
на + L: на námestí, na adrese, na ministerstve, na streche на + L: на площади, на крыше по + D: по адресу в (во) + L: в министерстве поверх + G: поверх крыши	на + A: на námestie, na Bratislavu, na sever, na ministerstvo, na strechu на + A: на площадь, на Братиславу, на север в (во) + A: в министерство к + D: к северу поверх + G: поверх крыши	---	---
по + L: po námestí, po pravej strane, po policiach по + D: по площади, по правую сторону, по полкам	по + A: po námestie (hranica) до + G: до площади	по + L: po námestí, po moste по + D: по площади, по мосту	---
pri/popri + L: pri ceste у + G: у дороги около + G: около дороги возле + G: возле дома рядом с + I: рядом с домом	---	popri + L: popri dome мимо + G: мимо дома около + G: около дома рядом с + I: рядом с домом	spopri + G: spopri cesty у + G: у дороги около + G: около дороги

pod (podo) + I: pod strechou под (подо) + I: под крышей	pod (podo) + A: pod strechu под + A: под крышу	popod + A: popod okná под + I: под окнами	spod/spod + G: spod/spod strechy из-под + G: из-под крыши
za + I: za školou за + I, сзади + G: за школой, сзади школы	za + A: za strom за + A: за деревом	poza + A: poza strom за + I, сзади + G: за деревом, сзади дерева	spoza + G: spoza stromu из-за + G: из-за дерева
pred (predo) + I: pred autom перед (передо) + I: перед машиной	pred (predo) + A: pred auto перед (передо) + I: перед машиной	popred + A: popred auto перед (передо) + I: перебежать перед машиной	spred/spredo, spopred + G: spred/spopred auta от + G: от машины
nad (nado) + I: nad stolom над (надо) + I: над столом	nad (nado) + A: nad stôl над (надо) + I: над столом	ponad + A: ponad stôl поверх + G: поверх стола через + A: через реку над + I: над городом	sponad/znad + G: sponad/znad okuliarov поверх + G: поверх очков
medzi + I: medzi autami между + I/G: между машинами/машин	medzi + A: medzi autá между + I/G: между машинами/ машин	pomedzi + A: pomedzi autá между + I/G: между машинами/машин	spomedzi + G: spomedzi áut из + G: из (группы) машин
hore + I: hore dnom <i>вверх дном</i>	---	hore + I: hore schodmi <i>вверх по лестнице</i>	---
dolu/dole + I: dolu tvárou <i>лицом вниз</i>	---	dolu/dole + I: dolu schodmi <i>вниз по лестнице</i>	---
---	---	---	z (zo) + G: z izby, z námestia, zo strechy из (изо) + G: из комнаты с (so) + G: с площади, с крыши
---	do + G: do izby, do kopca в (во) + A: в комнату	---	---

	на + A: на холм		
---	к (ku) + D: k bratovi, (dobehnúť) k rieke к (ко) + D: к брату до + A: (добежать) до реки	---	---
naproti+ D: naproti domu oproti + D: oproti domu напротив + G: напротив дома	---	---	---
u + G: u brata y + G: у брата	---	---	---
---	---	---	od (odo) + G: od brata, od stola от (ото) + G: от брата, от стола
vedľa/povedľa + G: vedľa/povedľa chlapca рядом с + I: рядом с мальчиком возле + G: возле мальчика	---	vedľa/povedľa + G: vedľa/povedľa chlapca мимо + G: мимо мальчика возле + G: возле мальчика рядом с + I: рядом с мальчиком	---
okolo + G: okolo fontány, okolo Dunaja вокруг + G: вокруг фонтана около + G: около Дуная	---	okolo + G: okolo fontány вокруг + G: вокруг фонтана мимо+ G: мимо фонтана около + G: около фонтана	---
vôkol + G: vôkol dediny вокруг + G: вокруг деревни	---	vôkol + G: vôkol dediny вокруг + G: вокруг деревни	---
mimo + G: mimo mesta вне + G: вне города	---	mimo/pomimo + G: mimo/pomimo domu мимо + G: мимо дома	---
vnútri + G: vnútri domu внутри + G: внутри дома	dovnútra + G: dovnútra domu внутри + G: внутри дома	---	znútra/zvnútra + G: znútra/zvnútra domu из (изо) + G

			из дома
(prostred, uprostred/vprostred) naprostred + G: naprostred ulice посреди + G: посреди улицы	doprostred/naprostred + G: doprostred/ naprostred stola <i>в середине стола</i>	stredom + G: stredom ulice посреди + G: посреди улицы	sprostred + G: sprostred ihriska <i>из центра площадки</i>
naprieč + G: naprieč cesty поперёк + G: поперек дороги	---	naprieč + I: naprieč ulicou поперёк + G: поперёк улицы	---
vyše/povyše + G: vyše/povyše dediny выше + G: выше деревни	vyše + G vyše dediny выше + G выше деревни	---	---
níše/poníše + G: níše, poniše dediny ниже + G: ниже деревни	níše + G: níše dediny ниже + G: ниже деревни	---	sponíše + G: sponíše dediny из-за + G: с места за деревней
pozdĺž + G: pozdĺž Dunaja вдоль + G: вдоль Дуная	---	pozdĺž + G: pozdĺž Dunaja вдоль + G: вдоль Дуная	---
blizo/blízko + G: blizo/blízko nemocnice около + G: около больницы	---	---	---
neďaleko + G: neďaleko banky недалеко от + G: недалеко от банка	---	---	---
navrchu + G: navrchu skrine сверху (сверху) + G: сверху шкафа наверху + G: наверху шкафа	navrch + G navrch skrine сверху + G: сверху шкафа, <i>на верх шкафа</i>	---	---
---	---	---	zvrchu + G: zvrchu domu <i>сверху из дома</i>
naspodku + G: naspodku skrine внизу + G (vo funkcii predložky): внизу шкафа	naspodok + G: naspodok skrine внизу + G (vo funkcii predložky): внизу шкафа, <i>в нижнюю часть шкафа</i>	---	---
skraja + G:	---	---	---

skraja lesa <i>на краю/с края леса</i>			
konča + G: konča posteľe <i>на краю кровати,</i> <i>у ног кровати</i>	konča + G: konča hory <i>на край горы</i>	---	---

Tabuľka 1. Prehľad slovenských prepozícií s priestorovým významom a ich ruských ekvivalentov

V prehľade priestorových významov, ktoré jednotlivé slovenské prepozície dokážu vyjadriť v predložkových spojeniach s formami nepriamych pádov substantív a ich ekvivalentov (napr. zámená), sa i vďaka uvedeniu ruských ekvivalentov jednotlivých predložkových spojení jednoduchšie identifikujú významové príznaky slovenských prepozícií. Z rozdielov medzi slovenskými predložkami vyjadrujúcimi miestny a ďalšie tri smerové významy, ako aj z porovnania ich ruských ekvivalentov, vyplývajú pre porovnané morfológické prostriedky na vyjadrenie blízkych sémantických príznakov isté čiastkové závery.

Ak sa na vzťahy predložiek a predložkových spojení s istými pádovými formami pozrieme z pohľadu kontrastívno-komparatívneho porovnania, zistíme, že najväčšie množstvo predložkových spojení v slovenskom a ruskom jazyku vykazuje čiastočnú zhodu vo vyjadrovaní priestorových významov. Úplná ekvivalencia významovej i formálnej stránky predložkových spojení je výnimočná a skôr čiastková (napr. totožnosť vo vyjadrení statického príznaku priestorového významu istou predložkou a neúplná alebo žiadna ekvivalencia vo vyjadrení dynamických príznakov rovnakou predložkou). O úplnej zhode môžeme hovoriť najčastejšie vtedy, ak sa zameriame na jeden z priestorových významov (napr. umiestnenie) a majú ju len niektoré predložky viažuce sa s genitívom.

Preto najväčšiu skupinu tvoria slovensko-ruské vzťahy čiastočnej ekvivalencie, z čoho vyplýva i didaktická nevyhnutnosť brať paralely medzi predložkami resp. absenciu pri výučbe SakoCJ do úvahy a poukazovať na ekvivalentnosť a neekvivalentnosť konkrétnych jazykových prostriedkov (výber prepozície i forma substantíva, ktorá sa s ňou viaže v jednotlivých významoch). Neekvivalentnosť jazykových prostriedkov zvyčajne vzniká použitím predložky v jednom jazyku oproti využitiu prísloviak a predložkových spojení so substantívom na vyjadrenie rovnakého významu v druhom jazyku, napr. slov. **dolu/dole** + I: *dolu tvárou* oproti ruskej príslovke **вниз**: *лицом вниз*; slov. **skraja** + G: *skraja lesa* oproti použitiu substantíva *край* s predložkou **на** alebo **с** v ruštine: *на краю/с края леса*.

Rozdiel medzi statickým príznakom miesta a dynamickým príznakom cieľa pohybu vyjadrujú obidva porovnané jazyky podobne (rôznymi formami substantíva po prepozícií) pri predložkách **na/na** + L (miesto) resp. + A (smer), **pod/nod** + I (miesto) resp. + A (smer) a **za/za** + I (miesto) resp. + A (smer).

Na rozdiel od slovenčiny sa vyjadrenie rozdielov medzi statickým príznakom umiestnenia a dynamickým príznakom cieľa pohybu spôsobom charakteristickým pre predložky **pod/nod** a **za/za** v ruštine pri ďalších predložkách s inštrumentálom **над**, **между**, **перед** neuplatňuje. Predložky viažuce sa s formou genitívu substantíva nevstupujú do podobných vzťahov ani v slovenčine.

Podvojný formy prepozícií slúžiace na vyjadrenie rozdielu miesta a pohybu vzhľadom na istý objekt majú v slovenčine prepozície s inštrumentálom **pod**, **za**, **pred**, **nad**, **medzi** – ide o predložky **popod**, **poza**, **popred**, **ponad** a **pomedzi**, po ktorých nasleduje akuzatív substantíva. Predložka s lokálom **pri** a jej variant **popri** nie sú v úplnej významovej opozícii (predložka **pri** má len miestny význam, zatiaľ čo predložka **popri** môže pomenúvať statický i dynamický priestorový význam) a obe sa viažu s lokálom. Naopak prepozícia **mimo** s genitívom vyjadruje

statický príznak miesta i dynamický príznak pohybu, zatiaľ čo jej odvodenina *pomimo* vyjadruje len dynamický priestorový príznak. V ruštine prepozície do podobných vzťahov nevstupujú, miesto deja a pohyb vzhľadom na určitý objekt sa vyjadruje rovnakými prostriedkami (tvary inštrumentálu resp. genitívu po predložke).

Jedinou prepozíciou v slovenčine, ktorá vyjadruje pozíciu v spojení s formou genitívu a na vyjadrenie smerovania vzhľadom na objekt využíva inštrumentál, je predložka *naprieč* (*ležať naprieč ulice* ale *ísť naprieč ulicou*). Jej ruský ekvivalent *nonepěk* vyjadruje oba významy v predložkovom spojení so substantívami v genitíve, podobne ako iné (aj slovenské) predložky s genitívom.

Východisko pohybu sa v slovenčine často vyjadruje odvodzovaním od prvej (spravidla podvojnnej) miestnej predložky pomocou komponentu *s-/z-*. Ide o potrojnú predložku *sponad, spopod, spoza, spopred, spomedzi* a *spopri* a o druhotné predložky *zvnútra, zvrchu, sprostred, sponiže*, po ktorých nasleduje forma genitívu menšej časti predložkového spojenia. Podobný typ tvorenia podvojných predložiek sa v ruštine uplatňuje len pri predložkách *za* a *nod* + inštrumentál oproti *уз-за, уз-нод* + genitív, pričom ide o vyjadrenie rozdielu medzi miestom deja a východiskom pohybu. Potrojnú prepozíciu sa v ruštine nevyskytujú.

Významové rozdiely, ktoré sa v slovenských prepozíciách realizujú v spojeniach s rôznymi pádmi substantíva či vďaka lexikálnemu významu slovesa, s ktorým tvoria podradovaciú syntagmu, môžu byť v ruskom jazyku vyjadrené pomocou iných prostriedkov ako v slovenčine, napr. iných pádových foriem substantív alebo i výberom rozdielnych prepozícií pre jazykové stvárnenie priestorových vzťahov, napr. ekvivalentom spojenia *около* + genitív je v ruštine *около/вокруг* + genitív pre statický priestorový príznak a *вокруг/около/мимо* + genitív pre dynamický príznak pohybu vzhľadom na istý objekt. Prepozície *мимо* + genitív v ruštine a *mimo* + genitív v slovenčine sa teda odlišujú prítomnosťou príznaku pozície za hranicami objektu (*prejsť mimo fontány – пройти мимо фонтана* ale *byvať mimo mesta – жить вне города*).

Ako konštatuje i Oravec (1968, s. 12), z hľadiska schopnosti vyjadriť pozíciu a smer pohybu existujú predložkové spojenia, ktoré oba priestorové významy vyjadrujú bez zmeny tvaru závislého podstatného mena, čím tento smerovo-miestny protiklad neutralizujú:

- *по* + lokál – *chodiť по námestі/ходить по площади; rásť по стromoch/расти по деревьям; nachádzať sa по теле/находиться по телу,*
- *popri* + lokál – *ísť popri dome/идти около дома; rásť popri ceste/расти вдоль дороги,*
- *cez* + akuzatív – *prechádzať cez cestu/идти через дорогу; ležať cez cestu/лежать nonepěk дороги,*
- *k* + datív – *ísť k dverám/пойти к двери; stať si k dverám/стать около двери.*

V týchto prípadoch je nositeľom významu pozície resp. smeru výhradne syntaktická štruktúra tvorená najčastejšie slovesom a predložkovým spojením.

Pre potreby výučby jazyka je dôležité, že rozdiel medzi statickým a dynamickým slovesom vo funkcii nadradeného vetného člena automaticky neznamená jednoznačný signál pre výber okolnostného určenia deja. Oslabovanie rozdielov dynamického a statického významu alebo ich absenciu demonštrujú napríklad príslovkové určenia deja vyjadreného verbami typu *dať, umiestniť* a pod.: *dať, umiestniť pod strechou* (Kde?)/*pod strechu* (Kam?).

I prepozície *od* + genitív a *k (ku)* + datív, pre ktoré sme konštatovali ako charakteristický príznak pohybu smerom od objektu resp. smerom do blízkosti objektu (Tabuľka 1) môžu vo význame priestorovej hranice mať význam blízky statickému príznaku pozície, napr. *nachádzať sa, vyskytovať sa od Tatier k Popradu*. Prepozícia *k (ku)* je v tomto prípade synonymná s prepozíciou *po* + akuzatív (priestorová hranica: *nachádzať sa od Tatier po Poprad*). Prepozícia *po* môže teda vyjadriť statický miestny význam v spojení s lokálom: *knihy sú po policiach*, ale i s akuzatívom za predpokladu, že ide o význam hranice (napr. i v spojení s *od* + genitív), napr. *nachádzať sa od centra po okraj mesta*.

Záver

Problematika vyjadrenia priestorových vzťahov medzi objektmi je oveľa širšia než umožňuje opísať morfológická rovina jazyka. Ako sme sa snažili v príspevku načrtnúť, opozícia významu statického miesta deja a dynamického významu smerovania sa môže prejaviť:

- jednoznačným rozdielom vo výbere predložky a formy substantíva, ktorá po nej nasleduje, napr. v dome – do domu, z domu, k domu, popri dome atď.
- rozdielom v pádovej forme tvaru substantíve, ktoré po predložke nasleduje: napr. byť na ulici – ísť na ulicu,
- v lexikálnej rovine významom nadriadeného člena syntagmy: prechádzať sa po parku (= v parku) – prechádzať po parku (=cez park) do múzea.

Cieľ opisu priestorových vzťahov nevidíme v deskripcii a systematizácii vzťahov jazykových prostriedkov dvoch jazykov, ale vo funkčnej prezentácii štruktúry a komunikatívnej využiteľnosti jazykových prostriedkov cieľového jazyka na dosiahnutie presnosti vo vyjadrovaní. Pri priestorovej charakteristike deja zvyčajne logická a časová následnosť verbálne stvárneného deja predpokladá jazykový opis deja v postupnosti, napr. *odísť (vyjsť) z istého miesta, prísť na (iné) miesto, byť (istý čas) na mieste, vrátiť sa do (východiska pohybu)*. Načrtnutím takejto schémy vzniká logická reťaz prepozícií, napríklad:

- z (**zo**) + genitív → **do** + genitív → v (**vo**) + genitív,
- **od** + genitív → **na** + akuzatív → **na** + lokál,
- **spred** + genitív → **na** + lokál → **popred** + genitív → **k (ku)** + lokál atď.

Pre potreby výučby slovenčiny pre cudzincov je nevyhnutné predstaviť základnú schému jazykových prostriedkov vyjadrenia významu miesta, smerovania, východiska či cieľa pohybu vo vzájomných vzťahoch, pričom východiskom pre vytvorenie takejto funkčnej schémy sú predovšetkým frekventované prvotné predložky. Pri zohľadnení ruštiny ako východiskového resp. sprostredkovacieho jazykom treba v metodike výučby na prezentáciu prepozícií a ich významov ponúknuť východisko, ktoré:

- a) do istej miery korešponduje so vzťahmi prepozícií v ruskom jazyku (napr. predložky *za – uz-za, nod – uz-nod*), pričom tento študentovi známy vzťah prepozícií sa rozšíri i na ďalšie jednotlivé predložky a ich vzťahy,
- b) pri čiastočnej medzijazykovej ekvivalencii upozorní na vzťahy zvyčajné v slovenčine, pričom vezme do úvahy i neekvivalentnosť vyjadrenia týchto vzťahov v rodnom resp. sprostredkovacom jazyku,
- c) pri absencii istej štruktúry vzťahov slovenských predložiek v sprostredkovacom jazyku predstavi predložky vstupujúce do tejto štruktúry ako homogénne skupinu, a to i napriek tomu, že z hľadiska frekvencie sú isté členy tejto štruktúry významnejšie ako iné členy (napr. rôzna frekvencia predložiek na vyjadrenie východiska pohybu).

Literatúra

BAŠ, J. G., METS, N. A., BABALOVA, L. L. 1985. *Korrektirovočnyj kurs ruskogo jazyka dľa prepodavatelej iz ČSSR*. Moskva: Russkij jazyk.

BENKO, V. 2014. Aranea: Ďalšia rodina (porovnatelnej) webovej korporácie. In: *SOJKE, P., HORÁK, A., KOPEČERK, I., PÁLE, K.* (Eds.). 2014. *Text, reč a dialóg*. 17. medzinárodná konferencia, TSD 2014. Brno, Česká republika, 8. – 20. september 2014. Zborník. LNCS 8655. Springer International Publishing Switzerland, s. 257 – 264. Dostupné na: http://unesco.uniba.sk/aranea_about/index.html [cit. 2018-11-13].

DVONČ, L. et al. 1966. *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Veda.

KAČALA, J., PISÁRČIKOVÁ, M. (Eds) 2003. *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. doplnené a upravené vydanie. Bratislava: Veda.

MISTRÍK, J. 1974. Jazykové minimum slovenčiny. In: *Studia Academica Slovaca* 3. Bratislava: Alfa, 1974, s. 174 – 189.

Nacional'nyj korpus ruskogo jazyka. Dostupné na: <http://www.ruscorpora.ru> [cit. 2018-11-10].

ORAVEC, J., BAJZÍKOVÁ, E., FURDÍK, J. 1988. *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

ORAVEC, J. 1968. *Slovenské predložky v praxi*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

OŽEGOV, S. I., ŠVEDOVA, N. J. 1992. *Tolkovyj slovar ruskogo jazyka*. Moskva: Azb.

KUČEROVÁ, E. (Eds) 1989. *Rusko-slovenský slovník*. Bratislava, Moskva: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Izdatel'stvo Russkij jazyk.

Slovníky slovenského jazyka. Dostupné na: <http://slovníky.korpus.sk> [cit. 2018-04-16].

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. 2006. Hl. red. K. Buzássyová, A. Jarošová. Bratislava: Veda.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. 2011. Hl. red. K. Buzássyová, A. Jarošová. Bratislava: Veda.

Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. 2015. Hl. red. A. Jarošová. Bratislava: Veda.

Veľký slovensko-ruský slovník. I. diel A – K. 1979. Bratislava: Veda.

Veľký slovensko-ruský slovník. I. diel L – O. 1982. Bratislava: Veda.

Veľký slovensko-ruský slovník. III. diel P – Q. 1986. Bratislava: Veda.

Veľký slovensko-ruský slovník. IV. diel R – Š. 1990. Bratislava: Veda.

Veľký slovensko-ruský slovník. V. diel T – Vú. 1995. Bratislava: Veda.

Veľký slovensko-ruský slovník. VI. diel Vy – Ž. 1995. Bratislava: Veda.

Kontakt:

Mgr. Martina Uličná, PhD.

Ekonomická univerzita Bratislava

Fakulta aplikovaných jazykov

Katedra románskych a slovanských jazykov

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava

Slovenská republika

Email: martina.ulicna@euba.sk